

75 år etter frigjøringen:

Tidsvitnet Randi Devik i møte med Milorg-jegere i mai-dagene 1945

Leif-Dan Birkemoe

Arne Stensaker måtte rømme til Sverige under krigen, og returnerte til Norge etter frigjøringen. Her står han på Nordre Skøyen ved siden av Randi Devik (født Ruud) som hadde styringen på kjøkkenet under Milorgs samling på Nordre Skøyen. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde B20180052.

Ved freden 8. mai 1945 fikk Milorg-jegere, hovedsakelig fra den lokale gruppe 13132, først tilhold på Nordre Skøyen gård. Etter en tid flyttet de over til det som hadde vært tyskernes leir på Skøyenåsen, også kalt "Rosenbusch". Randi Ruud, senere gift Devik, var 22 år og blant de som tok imot Milorg-jegerne i mai-dagene for 75 år siden. Vi møter 97-åringen hjemme i stuen i Fugleliveien for å høre hvordan hun opplevde frigjøringen.

Fra Breidablikk

Til Nordre Skøyen gård kom de som hadde sittet i tysk fangenskap, i et par tilfeller fra såkalte dødsceller, men også de som hadde holdt seg i skjul kunne nå fritt stå fram. Det var ikke lenger nødvendig med passord for å identifisere seg.

Randi var ikke med blant lottene under krigen, men med sine gode erfaringer og kunnskaper om matlaging, godt kjent fra speidermiljøet på Breidablikk som hadde rekruttert mange folk til Milorg, var hun selvskreven leder på kjøkkenet. Og her tok hun styringen med fast hånd fra første stund.

Intervjuet med Randi Devik ble gjort for både Sothøna nr. 59 i juni 2020 og Rundt vannet nr. 18. Det fant sted i februar 2020. Da det var tid for gjennomgang av intervjuet kom koronapandemien med full tyngde, og Randi ble smittet. Etter at hun ble frisk var imidlertid kreftene svekket. Gjennomgang var derfor ikke mulig. Randi døde 1. juli 2020, 97 år gammel. Vi takker familien for gjennomlesning og tillatelse til å gjengi artikkelen som første gang stod i Sothøna nr. 59, juni 2020.

Randi Devik (1923-2020)

Foto: Tore Bergheim

Randi synes oppdraget var givende og tok del i mer enn matlaging. Bygging av speiderhytta ved Dalbak inne ved Elvåga på begynnelsen av krigen der det ble drevet opplæring i bruk av våpen og ammunisjon, men også førstehjelp, om situasjonen skulle kreve det. Også her hadde Randi vært til stor hjelp med både matlaging og en rekke praktiske gjøremål. I dette miljøet var også Kay Devik, som hun etter krigen giftet seg med. Kay var Milorg-jeger så Randi hadde nærkontakt med motstandsbevegelsen fra første stund. Flink var hun til å tegne og male. Peiskappen i hytta ved Elvåga var det Randi som dekorerte.

Statens kvinnelige Industriskole

På en utstilling av vevarbeider på Østensjø skole traff hun lærer Hulda Wiker (1883-1973) i 1939 som anbefalte henne å søke Statens kvinnelige Industriskole¹, der hun selv hadde liten tro på å komme inn, fordi

hun nettopp hadde vært alvorlig syk i lang tid av bronkittlungebetennelse. Hulda overtalte henne likevel til å søke, og det reddet meg, forteller Randi. Randi gikk på Bryn skole, men hadde som lærer et kort vikariat på Østensjø skole etter krigen. Hennes første arbeid var å veve et bilde tegnet av billedkunstneren Gerhard Munthe. Bildet var lite og måtte forstørres ved flere kalkertegninger. Bildet henger i stuen i Fugleliveien der vi i februar 2020 snakker med Randi om frigjøringen. I vevingen fikk hun gitt uttrykk for sin kreativitet.

Randi har vært lærer på en rekke skoler og institusjoner rundt på Østlandet. Hun nevner fengsler og Sofies Minde. Randi uttrykker gleden ved å arbeide og møte mennesker. Dette var nok en god bakgrunn for å ta i mot Milorg-jegere på Nordre Skøyen i maidagene 1945.

Milorg-jegere fra Malerhaugen, der det også var en forlegning, er kommet på besøk til Nordre Skøyen. Diskusjon om puss og stell av håndvåpen var et aktuelt tema. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde-nr. B20180177.

Milorg-jegere på Nordre Skøyen

Hva drev Milorg-jegerne med under oppholdet på Nordre Skøyen, spør vi. -Det var øvelser, våpenpuss og samtaler med likesinnede. Noen var kommet fra Sverige dit de hadde flyktet under krigen. Av disse også folk fra Polititroppene. Vi hadde også besøk fra andre Milorg-samlinger, forteller hun. På Dalaker gård ikke langt fra Malerhaugen kom det opp folk. Og da var våpenpuss og diskusjon om våpenbruk et gjennomgående tema.

De fleste milorgjegere ble i den første tiden innkvartert på Nordre Skøyen der de lå på flatsenger i stuene. Jentene som tok seg av matlagingen lå i nærheten av kjøkkenet. For de fleste var det en stor overgang fra en

stresset tilværelse til fri utfoldelse blant venner og likesinnede. Vi fornemmer at det tok tid for å avreagere fra krig og usikkerhet til fred og frihet.

-Skøyenparken ga muligheter for mye moro, understreker Randi.

Fra Nordre Skøyen til "Rosenbusch" på Skøyenåsen

Den tyske leieren på Skøyenåsen langs Haakon Tveters vei, også kalt "Rosenbusch", etter kommandanten Georg Rosenbusch, ble ved en seremoni av Milorg-jegere overtatt fra tyskerne like etter 8. mai. Tyskerne hadde på det tidspunkt allerede forlatt området. Leder for Milorg-gruppen 13132 var William Johansson, med dekknavnet "Petra".

Straks leiren var satt i stand for oss flyttet vi over til Skøyenåsen, forteller Randi.

Nå forholdt det seg slik at "Rosenbusch" også skulle legges til rette for andre enn Milorg-jegere. Husene var jevnt over i god stand og kvalitet. De kunne derfor tas i bruk som midlertidige boliger.

-Jeg kan være ganske bestemt, dersom det er noe jeg mener er galt, sier Randi med hevet stemme. Da gruppen med Milorg-jegere kom fra Nordre Skøyen til "Rosenbusch" på Skøyenåsen, fikk vi beskjed om at familier fra Finnmark og Nord-Troms, som bodde på Østlandet og ikke hadde tilfredsstillende boligforhold, også skulle få flytte inn i noen

av hyttene på Skøyenåsen. Men så fikk vi kontrabeskjed, norske offiserer med familie skulle bo der. Noen av disse med engelske fruer og barn. Disse offiserene hadde giftet seg i England under krigen, samtidig som de hadde norsk kone i Norge. -Da gikk jeg ned på Festningen og sa min mening. La heller flyktningene fra Nord-Norge få bo i leiren!

Militært personell med familier

Slik gikk det som kjent ikke. Norsk holdning var å unngå press på det sivile boligmarkedet av hjemvendt militært personell med familier. En del dertil egnede våningshus ble rekvirert av Forsvaret for å hjelpe dette personell til midlertidig husvære. På

Lotter på "Rosenbusch". Nr.4 fra venstre er Lillemor Lillegravnen, deretter Randi Devik (f. Ruud), Gerd Arnesen og Inger Else Ranterud. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde B20180125.

◀ Fra venstre Ragnvald Fagernes og Randi Devik (f. Ruud) utenfor en av hyttene på "Rosenbusch".

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Nr. B20180133

◀ Til venstre for Sandvik står Gerd Arnesen og til høyre Randi Devik (f. Ruud) utenfor en av hyttene på "Rosenbusch".

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Nr. B20180124.

◀ Etter at "Rosenbusch" var overtatt fra tyskerne oppholdt Milorg-jegere og lotter seg her i noen måneder. Nummer to fra venstre er Lillemor Lillegraven, deretter Randi Devik (f. Ruud) og i døra Ragnvald Fagernes.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Nr. B20180132.

- Speiderne på Bryn begynte først som en sanitetsgruppe etter krigsutbruddet i april 1940. I juni 1941 ble Bryns KFUM-hytte ved Elvåga innviet og i september 1941 ble speiderarbeidet forbudt. Flere speidere startet med øvelser i motstandsarbeid. Bildet viser "Hjemmefronten" bevæpnet med hageredskap og vaskefat. Lengst til venstre Johan Bø og helt til høyre Kay Devik ved speiderhytta, trolig sommeren 1941.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Nr. B20180042.

- Menyen var lapskaus, tilberedt av Randi Devik (f. Ruud) med hjelpere, trekkes i kjerre fra messa i Haakon Tveters vei 29 og opp til festplassen. I midten Trond Låtun, til høyre Oddbjørn Hagen.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Nr. B20040115, foto Rolf Holth.

- St. Hans-festen i 1945 for Milorg-karer med damer fant sted i leiren Rosenbusch på Skøyenåsen. Etter bildet å dømme må det ha vært dekket til ca. 80 gjester.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Nr. B20040116, Foto Rolf Holth.

Leiren "Rosenbusch" strakk seg fra Haakon Tveters vei 29, som var messe og velferdsbygg, nær Skøyenåsen trikkeholdeplass, og frem til bygningen som ble kalt "Skøyenåsen 14". Dette var et hus med leiligheter i to etasjer, synlig på flyfotoet fra 1952. Her ble boligblokken Haakon Tveters vei 41-45 senere oppført. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde-nr. B20030044.

Skøyenåsen var det ca. 15 meget godt egnede hytter. Av disse står en bygning igjen, det som i dag er Haakon Tveters vei 29. Det var i dette huset Randi og hennes hjelpere skulle tilberede og servere mat til Milorg-jegere og de offiserfamilier som fikk bo i hyttene. Randi nevnte også at hun hadde servert lærere som tidligere under krigen satt i fangenskapet i Kirkenes.

Det var et stort kjellerrom mot Haakon Tveters vei 28² som ligger rett over veien, fortalte Randi. Dette rommet hadde tyskerne laget som et tilfluktssted dersom leiren ble utsatt for bombing. Innerst i dette rommet mot Haakon Tveters vei 28 var det lagret mat, spesielt hermetikk, som Randi benyttet til å servere de nyinnflyttede. Ellers fikk hun levert mat fra kolonialbutikken til Føyen på Bryn. Fra menyen nevner hun lapskaus,

◀En hylle med et bord for aviser og blader var blant møblene som fant veien til private hjem ved frigjøringen. På undersiden av platen er det to stempler, det ene med den tyske ørn og hakekorset. På det andre, et rundstempel, kan vi lese "H.U.V. Oslo" som kan være forkortelse for "Heeresunterkunftsverwaltung" noe som kan oversettes med Hærens innkvarteringsforvaltning. På samme stempel står det også "'Abnahme" som i denne sammenheng kan bety "mottatt". Det er tydelig at tyskerne hadde orden på møblene i leiren.

Foto: Gunnar Devik.

kjøttkaker, pølser, fiskekaker og pannekaker, men fersk fisk hadde jeg ikke tilgang til, forteller Randi. Maten tilberedte vi i store kokefat som tyskerne hadde brukt. Randi fortalte at kjøkkenet hadde god standard med elektrisk komfyr og oppvaskmaskin. Jeg husker godt vi skylte tallerkener og bestikk før det ble satt inn i maskinen.

Familiene i hyttene kom ned til spisesalen i Haakon Tveters vei nr. 29 for frokost, lunsj og middag, servert av Randi og hennes medhjelpere. Det som ergret Randi var at offiserfamiliene hun serverte mat, ikke spiste opp all maten. De bare forlot spisesalen! Det var noe vi ikke var vant med. De nye fruene med barna snakket ikke norsk slik at all samtale foregikk på engelsk. Det var fru Ramstad på Teisen skole som tok seg av de engelske fruene og deres barn, kan Randi huske.

Høy standard i hyttene

I "Lottebo", der Randi bodde, var det stue og flere soverom med felles toalett og bad. Randi fortalte at de satte navn på alle de små hyttene. Tyskerne hadde festet et nummerskilt til hver hytte, men det ble ikke

benyttet av de som bodde der rett etter frigjøringen. I Haakon Tveters vei nr. 29 var det også fyrrom og sentralvarme. Noe som imidlertid forskrekket var da vi oppdaget kakkelakker i messebygningen! Trolig en overlevering fra tyskernes tid.

-De var helt gale!

Også på "Rosenbusch" var det hyppige øvelser, trening og våpenpuss. Ikke minst øvelse i marsjering før parader nede i byen. Her gjør Randi oppmerksom på en farlig lek og sier litt oppgitt, - det var mye uansvarlig pistolskyting. De var helt gale, forteller Randi. En gang gikk det forferdelig galt ved at en av jegerne ble skadet etter et vådeskudd og ble fraktet bort på bære.

En tysker dukket opp

Som nevnt hadde tyskerne forlatt leiren da den ble overtatt av Milorg 8. mai. Men en tysker dukket opp på Skøyenåsen etter krigen, forteller Randi, som husker at han het Hans Müllhausen, en overlevende fra Blücher i april 1940. Det virker litt underlig når Randi kan fortelle at de hadde fest for han på Østmarkseteren. Og ikke nok med

"Skøyenåsen 14"

I området der boligblokken Haakon Tveters vei 41-45 ligger i dag lå bygningen "Skøyenåsen 14" som var tyskernes nummer på den sørligste og største bygningen i leiren "Rosenbusch".

Der bodde det tidlig på 1950-tallet 8 familier, fem i første etasje og 3 i annen etasje. Standarden på leilighetene var bra forteller Thor Lyder Andersen (f.1945) som flyttet inn med mor og far i 1950/51. Leiligheten hadde stue, kjøkken og alkove. Det var felles bad på gangen med badekar og dusj. Huset hadde også telefonkiosk og i kjelleren fyrrom for sentralvarme, bod og rulle. Tyske ingeniøroffiserer var tilgodesett med boliger av bra kvalitet. Til nr. 14 var det en liten hage med rosebusker. I tillegg dyrket de grønnsaker i en kjøkkenhage. Familien flyttet over i permanent bolig da huset ble solgt og revet i 1954/55.

Kilde: Samtale med Thor Lyder Andersen 29. januar 2020.

Haakon Tveters vei 29 står nå like støtt på høy grunnmur som da huset ble reist i 1943 og gjorde tjeneste som offisersmesse og velferdsbygg. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 19.04.2004.

det, han bodde her i mange år. Visstnok giftet han seg i Norge, men senere viste det seg at han også var gift i Tyskland. Han reiste etter en tid tilbake til Tyskland og ble gjenforent med sin kone fra første ekteskap. Hans norske kone skal ha forstått komplikasjonene og godtok skilsmissen.

Hyttene ble solgt

Alle hyttene ble etter hvert solgt og bygget opp igjen på nye tomter. Møblene fra hyttene, stoler nevnt spesielt, kunne man finne igjen i flere boliger i området etter krigen. Først ti år etter frigjøringen ble siste hus i leiren fraflyttet. Kun Haakon Tveters vei 29 fikk stå igjen.

Eneboligen i Haakon Tveters vei 35 som fabrikk-eier Birger Nordby bygget på slutten av 1930-tallet, ble rekvirert da leiren ble opprettet, og eieren fikk huset tilbake etter krigen. Til da hadde den vært bolig for leirkommandanten.

Takk til Randi

Maidagene i 1945 var en skjellsettende periode for alle som opplevde frigjøringen. Randi intet unntak. Når hun beretter er det med stor innlevelse krydret med detaljer som man ellers skulle tro var visket ut. Derfor var det spennende å høre henne som tidsvitne fortelle med egne ord om hvordan Milorg-jegere opplevde den første tiden etter frigjøringen. Takk for hyggelig og interessant samtale og for innsatsen hun gjorde ved frigjøringen av Norge.

Vi takker Randi også for bildene vi fikk låne for skanning og publisering i bildebasen til Østensjø lokalhistoriske bilder, tilgjengelig på Deichmans lokalhistoriske bilder i Oslo. Der finner man flere bilder fra frigjøringsdagene.

Randi og Kay Devik med deres sønn Gunnar i HV-uniform 16. mai 1987 ved Østmarka HV-områdets 40-års jubileum i Skøyenparken.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Nr. B20200048. Foto: Familien Devik.

Milorg-jegeren Kay Devik, mannen til Randi, med Milorgs fane under høytideligheten ved krigsmonumentet i Skøyenparken 16. mai 1987 da kong Olav la ned en krans ved bautaen over distriktets falne under krigen i anledning av Østmarka HV-områdets 40-års jubileum. HV-område er en videreføring av Milorg-gruppe 13132 som ble stiftet 16.10.45.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Nr. B20200043. Foto: Familien Devik.

"Femsetra" - Haakon Tveters vei 29

I Plan- og bygningsetatens saksinnsyn fremgår det at "eiendommen var rekvirert av Forsvaret fra 8. mai 1945 til 14. november 1951 da de fem innkvarterte offiserfamilier – 20 – mennesker – etter langvarige og vanskelige forhandlinger oppnådde bygselskontrakt på tomten på 95 år". Tømmervillaen fikk navnet "Femsetra" gnr. 144, bnr. 834. Navnet knytter seg til de fem familiene som bodde der og dannet boligselskapet "Bolig A/S Femsetra".

Etter at tomtespørsmålet var løst gjensto det godkjenning av våningshuset til varig bruk. Bygningsskontrollen ga sin tillatelse, samtidig som de mente at det ikke hastet med å utføre de små pålegg gitt av Helserådet. Likevel ble de vesentligste av påleggene utført i den militære rekvisisjonsperiode under militær bygningsskyndig tilsyn. "Bygningen ble oppført av entreprenørfirmaet Heggedal bruk, Heggedal i Tyroler stil på spesialbestilling til bruk som offiserkasino", heter det i beskrivelsen i et brev til Bygningssjefen i Oslo fra Bolig A/S Femsetra, datert 1. mai 1969. Når det heter "kasino" betyr det vel at huset var ment til mer enn offisersmesse for servering av mat, men også som et klubblokale eller velferdsbygg med underholdning mv. Dette kan stemme med de rykter som verserer om husets bruk.

Bygningen ble innredet av Forsvaret grunnet den prekære husnød for ikke å belaste det sivile boligmarkedet etter frigjøringen. De innkvarterte offiserer kostet ytterligere på leilighetene for å kunne bo standsmessig (oppussing, tapetsering, elektrisk oppvarming i stedet for sentralfyring etc.) og kjøpte våningshuset og dannet boligselskapet.

Bygningsanmeldelsen av det oppførte og innredete våningshus med beskrivelse er datert 27.5.1949 og godkjent 4.10. samme år. Kjellerleiligheten skal ikke brukes til leilighet, men til boder, heter det i vedtaket. Den siste leieboer flyttet fra kjellerleiligheten 5.11.1953.

Vi må anta at offiserfamiliene som flyttet inn i Haakon Tveters vei 29 rett etter frigjøringen var godt orientert om huset. De viser til Heggedal bruk, Heggedal. Det var Alf Wist (1880-1962) som eide bruket og som i 1944 ble næringsminister i Quislings regjering. "Ved Heggedal Bruk spesialiserte han produksjonen mot prefabrikkerte laftebygg, noe som etter Wehrmachts ankomst til Norge 1940 snart førte til store ordrer fra okkupasjonsmakten, derunder Organisation Todt, på tømmerhus over hele landet. Virksomheten ble drevet av en av Whists sønner", heter det i Store Norske Leksikon. Alf Wist ble domfelt som krigsprofitør.

Kilde: Plan- og bygningsetaten, Saksinnsyn og snl.no.

Merknader

¹ Statens lærerhøgskole i forming, Oslo var en høgskole for formingslærerutdanning og husflid/kunsthåndverk. Den ble etablert som privatskole under navnet *Den kvindelige Industriskole i Christiania* i 1875. I 1900 ble den overtatt av staten, og fikk navnet *Statens kvinnelige industriskole i Kristiania*. Den skiftet så navn til *Statens lærerskole i forming, Oslo* i 1966 da også menn ble tatt opp som elever, og ble lærerhøgskole i 1981. I 1994 ble skolen fusjonert inn i Høgskolen i Oslo, fra 2011/2012 Høgskolen i Oslo og Akershus, som fra 2018 ble til OsloMet – storbyuniversitetet. - Kilde: lokalhistoriewiki.no.

² Boligen i Haakon Tveters vei 28 ble ikke bygget før rett etter krigen.